

ADALÉKOK BALASSI ISTENES ÉNEKEINEK MINTÁIHOZ.

Balassi egész vallásos lírája gyökerében protestáns színezetű. Ami benne megnyilatkozik, az sem nem valami általános theismus, sem nem egyéni, filozófiai megalapozású hit, mint egyes humanistáknál. Egyéni csak a kifejezésben, s egyéni — és ez az ő nagy lírai újdonsága — abban, hogy a dogmatikus alapú korszerű hitet, mely a XVI. század egyházi költészetének jelentős csoportjában a község nevében nyilatkozik meg, személyessé teszi, élet-szerű alkalmi ihlettel újratерemti. Oly költeménye, mely valamivel filozófikusabb, sztoicizmusra emlékeztető felfogást mutat — de szintén a protestáns dogmatikával, csak hogy inkább annak szabadabb, bizakodóbb Zwingli- és Calvin-féle irányával megfőrdő formában¹ — csak egy van, a 14. istenes ének, s az is fordítás, egy 'Quem tu, summe Deus, semel placatus patrio lumine respicis' kezdetű ismeretlen Horatius-paródia fordítása. Erről az énekről már Csernátoni *A magyar ódaköltés története* c. értekezésében (Figyelő, 1882.) megjegyezte: «Kezdeté és menete hasonlít Horatius 'Ad Melpomenem' c. ódájához, de a hang, tartalom, felfogás más benne... Az egész tehát keresztény himnus, melynek eredeti szerzője valószínűleg Horatius fentemlített ódáját tartá szem előtt.» Dézsi is megemlíti a hasonlóságot. A Balassitól fordított ének kétségkívül valamely protestáns szellemű latin Horatius-paródia, amilyenek számszámra voltak főleg a német humanisták kötetekben. A Melpomene-óda pedig különösen kedvelt volt. Stemplinger *Das Fortleben der horazischen Lyrik seit der Renaissance* c. munkájában említi Meibom egy gyűjteményét, mely csak ennek az ódának 100 parodiáját tartalmazza. Melpomenét a legkülönbébb személyekkel és fogalmakkal helyettesítették. A *Deliciae Poetarum Germanorum* I. kötetében Volcatius Acidaliustól Lipsiades kritikusra és Morsra, Casparus Conradustól a Famára van egy-egy óda, mely a Melpomene-hymnust követi. A további kötetekben Joannes Hermannus 'Quem tu, dux Patientia' (III. 525.), Simon Pistor *Ad Themidem* (V. 102.),

¹ Luthernél a kegyelem tana végső megoldás, az eredendő bűnnel szemben egyetlen alapja a reménynek; az erősebben humanista szellemű Zwingli, kinek koncepcióját részben a sztoikus-neoplatonikus determinizmusból származtatják, a hit által való megigazulás tanát a predestináció tanával kiegészítve jut el a megoldáshoz, mely az eredendő bünt inkább betegségnek tekinti. V. ö. P. Wernle, *Renaissance und Reformation*. 1912. K. P. Hasse, *Die deutsche Renaissance*. 1920.

Ad Grammaticum (V. 103.), Daniel Rintfleisch, *Quem tu, dia Ratis, semel'* (V. 842.) című, ill. kezdetű ódái szerepélnek. E gyűjteményben legtöbb ily költeménnyel foglal helyet Joannes Mattha Wacherus, kinek hét paródiája van erre az ódára, köztük egy a magyar Dudith Andráséhoz. (VI. 1062). Balassi énekének forrására a budapesti könyvtárakban található külön verskötetekben sem akadtam rá, bár másutt is találtam Horatius ezen ódájának számos paródiáját, így Janus Lernutius *Ocelli c.* gyűjteményében kedvese szemére vonatkoztatva.

Egyebüttl az istenes énekek legfőbb forrása a zsoltár s az abból táplálkozó protestáns egyházi énekköltés. Luther az ember tehetetlenségével szemben egyedül az isteni kegyelemre utal. Isten végtelenségével nem férne össze, hogy az ember neki valamit nyujthasson, hogy cselekedete Isten kedvéért történhetnék. Ezért van ellene a reformáció minden askesisnek: az önsanyargatás nem segít, amint nem segít a szentek közbenjárása sem. Az ember bűnössége ellen nem védekezhetik. Isten előtt mindenképen bűnösök vagyunk, s egyetlen, amit tehetünk, az állandó, mély bűnbánat s a bizalom Isten végtelen irgalmában. A Balassi-féle vallásos líra is ebből az alapfelfogásból nőtt ki. Az emberi büntudat nála egyénileg mélyül, a kétségbeesést élete fordulatai aktuálisan színezik: a keserű büntudatból azonban bizakodó Isten-hítchez emelkedik. Kétség és remény ezen állandó egysége az, amit Kölcsey verse Balassi egyéniségéből felfog és vallásos színétől megfosztva kifejez. (*Balassa*, 1825.)

Ez az alapjában komor hangulat az uralkodó a XVI. század egyházi énekköltésében is ott, ahol az epikus és polemikus elemek nem nyomják el a tulajdonképeni lírikumot: a vallásos bensőséget, s legfőbb forrása ennek az egész költészetnek a zsoltárok. Azoknak az énekeknek, melyekben a nemzeti fájdalom és bűnbánat egyesül a protestáns hittel, s melyeket jeremiádokul szoktak emlegetni, kettő-három kivételével a *Síralmakhoz* igen kevés közül van: ezekben is a zsoltárok a legfőbb minta. Ezen ú. n. jeremiádokhoz áll legközelebb Balassi eredeti istenes énekeinek nagy része is.

A maga egészében zsoltárfordítás Balassinak hat éneke. Ezek közül ötről ez eddig is tudva volt, s a régi kéziratokban és kiadásokban is fel van tüntetve. A Radvánszky-kódex LXIII. darabjának címe: *Psalmi 27. translatio ungarico carmine iuxta Buchananani paraphrasin.* Az 51. zsoltárnak Balassi-féle fordításához hitelességi kérdések is fűződnek. Ez tudomásunk szerint Balassi legkorábban megjelent költeménye. Rimay belefoglalta epicediumába, mely 1598-ban jelent meg, ezzel a széljegyzettel: «Ezt a psalmust az Béza verseiből ő maga fordította ki csak halála előtt való betegségébe.» A Rimay-féle epicediumban más helyen is vannak részletek Balassi ajkára adva, de csak erről emeli ki, hogy Balassi maga írta. Más

okok is nyilvánvalóvá teszik, hogy nincs ok kételkedni Balassi szerzőségében. Rimay maga is lefordította az 51. zsoldárt, amint a 27-et is (mégpedig szintén Buchananus után), mint ahogy másutt is vetélkedni látszik Balassival. A Balassi ajkára adott költemény sokkal inkább vall Balassira, mint Rimayra. Rimay sokkal hosszadalmasabb, az ő fordítása igazabban parafrázis, körülírás. A Balassi-strófa csábítana a terjengősségre; parallelizmusok, mint másutt, itt is sokszor fölöslegesen találhatók Balassi költeményében. Mégis összehasonlíthatatlanul tömörebb az ő fordítása Rimayénál. Balassi nyelvének aránylagos egyszerűsége is szembetűnik Rimay keresett cifrázásával szemben, s ezt fokozott mértékben befolyásolja a rimelés is.

De nemcsak Rimayra utalva akarták elvitatni ez ének szerzőségét Balassitól. Az epicedium első kiadásának a debreceni kollégiumban őrzött példánya megfelelő helyén valaki a következő polemikus bejegyzést tette: «Bizon nem s... mert Vörös M... Nagi Giőri ka... szerzette, Ba... soha nem is la...» Szilády nem tartja lehetetlennek, hogy e bejegyzésnek igaza van. Pedig magában véve is valószínűtlen, hogy Rimay, aki röviddel mestere halála után elkészítette dicsőítő költeményét, abban Balassi ajkára Vörös Mátyás énekét adta volna. A kérdést még bonyolította, de ma már talán meg is könnyítheti megoldását, egy más kis zsoldárcsoport. Erdélyi Pál¹ a múzeumi kéziratárban egy Jolsvay János deáktól másolt kalligrafikus imádságos könyvben ráakadt a hét bünbánati zsoldár Balassi-strófákban készült fordítására: köztük van az 51. zsoldárnak épen Balassi-féle fordítása. Erdélyi egy kéz munkájának tartja a hét zsoldárt, s felállítja az alternatívát: vagy Balassi, vagy Nyéki Vörös Mátyás írta mind a hét zsoldárt; ő maga valószínűnek tartja Balassi szerzőségét. Erdélyi cikke óta kitűnt, hogy a penitenciás zsoldárok ezen fordítása már sokkal korábban nyomtatásban is megjelent Pázmány imádságos könyvében (1606, míg a Jolsvay-féle kézirat 1638-ból való), csak hogy itt, valamint a katolikus énekeskönyvekben, a Vulgata számozásával, míg a kéziratban egyik helyen a Vulgata számozása, másutt az eredeti számozás szerepel. A kézirat másolója ezen ismeretes szövegeket már nagyon sok helyről vehette. Az, hogy e versek Pázmánynál és a katolikus énekeskönyvekben találhatók, nagyon valószínűvé teszi azt a felfogást, melyet Kőmives Nándor Kolos² képvisel, hogy ezen penitenciás zsoldárok szerzője az epicedium bejegyzésében említett Nyéki Vörös Mátyás; de nem abban a formában, hogy az 51. zsoldár is beleértendő lenne. Kőmives szerint e zsoldárok mind világosan mutatják, hogy Beza zsoldáraiból vannak fordítva; e mellett

¹ *Balassa versek-é?* IK. 1898. 135—153. l.

² *Nyéki Vörös Mátyás élete és munkái.* Csorna, 1918. 25—27. l.

a Vulgata szövegét is használta a fordító. Ez az állítás azonban nem igazolható. A humanista zoltárfordításokat jellemzi a bibliai szöveg továbbszinezése, a röviden jelzett képeknek gyakran széles aláfestése, s ez, mint látni fogjuk, Bezánál különösen nagy mértékben van így. Ily képek szolgálnak legbiztosabb támaszul az alapul vett szöveg megtalálására, s mivel a Beza sajátlagos színeinek semmi nyoma nincs bennük, nem fogadhatjuk el, hogy a hat zoltár is az ő psalmusai után készült. Némelyikük erősen mutatja a Vulgata-szöveg karakterét, mások azonban egyéb fordításokhoz közelebb állnak. Beza verseihez azonban semmi közük nincs. Minthogy viszont az 51. zoltár fordítása egészen határozottan Beza után készült, ez magában sem teszi valószínűvé, hogy katolikus pap volna a szerző. A debreceni példány bejegyzése jogosulttá teheti azt a föltevést, hogy Nyéki Vörös Mátyás a hat ezzel kapcsolatos költemény szerzője: ismerte a Balassi-féle zoltárt s ahhoz lefordította ugyanazon versmértékben a többi hatot. A verselés könnyedsége s a rimek megválasztásának módja meglehetősen rávall az ő verselő módjára, s amint Kőmives rámutat, a bűnbánó hang is képviselve van nála egy külön penitenciás verssel, mely szintén Balassi-strófákban van írva. Hogy Balassi nem lehetett mind a hét zoltár fordítója, az részben abból következik, amiért Vörös Mátyás sem lehetett az; ily összefüggő csoport fordításánál nem valószínű, hogy különböző helyekről fordította volna egy ember, különösen, minthogy Balassi Beza zoltárait egyebütt is használta. Erdélyi leghatározottabb tétele az, hogy e zoltárok fordítója egy ember: ez semmiképen nem bizonyítható, sőt a szöveg forrásának vizsgálata egyenesen ez ellen szól. Balassira vonatkozólag még az is Erdélyi felfogása ellen szól, amit az 51. zoltár fordításának körülményeiről az epicediumból tudunk.

A 21. és 51. zoltár közvetlen eredetijét a régi szövegek pontosan megjelölték Buchananus, illetőleg Beza psalmusaiban s azokat Szilády jegyzeteiben közölte is. Balassi többi zoltárraira vonatkozólag mindaddig csak találgatások merültek föl. Az 54. zoltár fölött a következő mondat áll: «Deus per nomen tuum serva me etc.» Szilády megjegyzi (318. l.) «A latin kezdőszavak sem a Vulgata szövegével, sem Buchananuséval nem egyeznek, s így valamely más latin szöveg szolgált alapul.» Császár Ernő sem ezt a megjegyzést nem véve figyelembe, sem az eredetinek nem nézve utána mindhárom zoltárról, melynek eredetije meghatározatlan volt, azt mondja, hogy azokat Balassi valószínűleg a Vulgata vagy egyéb latin zoltár után írta.¹ A fenti szavakkal kezdődő szöveget megtaláltam

¹ Magyar protestáns zoltárköltészet a XVI. és XVII. században. IK. 1902.

Beza prózai zsolttárfordításában. Beza latin zsolttárainak teljes kiadásában ugyanis háromféle szöveget találunk. Az «argumentum et usus» felírású bevezetések után következik egymás mellett nyomva a szövegszerinti prózai fordítás (interpretatio) és egy prózai parafrázis, vagyis az egyes zsolttárverseket magyarázó, körülíró, bővebben kifejtő szöveg, s csak ezek után a metrikus fordítás. Az interpretatio kezdete teljesen meg-egyezik a felírás szavaival. E szöveg a következő:

Deus per nomen tuum serva me: et robore tuo vindica me. Deus audi precatonem meam: attende ad verba oris mei. Nam alieni insurrexerunt adversus me et formidabiles homines quaerunt animam meam, qui non posuerunt Deum in conspectu suo. Ecce Deus auxiliator est mihi, Dominus est inter fulcientes animam meam. Rependet malum insidiatoribus meis: veritate tua succide illos. Voluntarie sacrificabo tibi: celebrabo Nomen tuum Jehova, quoniam Bonum est, nam ex omni angustia Deus eruit me et in hostibus meis vidit quod justum est, oculus meus.²

A szövegek összevetéséből megállapítható, hogy Balassi csakugyan az idézett fordítást vette alapul. Néhány kifejezése kétségkívül e szöveghez áll legközelebb.³ Érdekes az utolsó vers fordítása. Beza interpretációja: «et in hostibus meis vidit, quod iustum est, oculus meus». A bibliai szöveg csak annyit mond: «és ellenségeimet nézte ezemem». Beza prózai parafrázisa tovább magyaráz: «quoniam his meis oculis videro hostes meos iustis suppliciis affectos». Úgy látszik, ennek felel meg Balassi kifejezése: «hogy veszteket láthattam két szememmel». Még néhány helyen egyirányú Balassi pótlása az interpretatio mellett álló prózai parafráziséval. Így az «akik veled semmit nem gondolnak» kifejezés inkább felel meg a «de nulla re minus, quam de tuo Numine cogitantes»-nek, mint a «qui non posuerunt Dominum in conspectu suo»-nak. Annyi mindenestre kétségtelen, hogy ennek az éneknek is a Beza-féle zsolttárkönyv a forrása. A fordítás sok helyütt meglehetősen pontos; egyébként Balassi leggyöngébb zsolttára. A versforma szétfolyóvá teszi; hogy az összetartozó részeket valahogyan egy versszakba szoríthassa s az egyes részeket különválassza. a versszakok végén hosszasan bővítgeti a gondolatot, s ez annál feltűnőbb, mert magukat a zsolttársorokat elég tömören adja.

² Psalmorum Sacrorum Libri Quinque vario carminum genere Latine expressi, et argumentis, atque paraphrasi illustrati. Secunda editio. . . Theodoro Beza Vezelio auctore. . . Genevae MDLXXXI. (Az 1579-ik első teljes kiadásnak a zsolttárok tekintetében változatlan lenyomata.)

³ pl. Serva me: tarts meg engem; Buchananus és Beza költői parafrázisa: libera me, a Vulgata: salvum me fac. — Vindica me: állj bosszút érettem; egyebütt robora me v. assere robore tuo. — Quaerunt animam meam: sürgetik lelkeket stb.

Hogy Szilády, ki az 51. zoltár Beza-féle költői fordítását közölte, e prózai szövegre nem akadt rá, annak magyarázata bizonyára az, hogy nem a teljes kiadások valamelyikét látta, hanem Bezának valamely korai kötetét, melyben csak a zoltárok egy része szerepelt, mégpedig csak metrikus fordításban. Beza ugyanis először csak 50 zoltár metrikus fordítását adta ki költeményei között: ezek közt ott volt az 51. zoltáré, de egyáltalán nem szerepelt az 54. zoltár és semmiféle prózai szöveg. Hogy Szilády ily kiadást használt, arra mutat az is, hogy Bezát egyáltalán nem említi ott sem, ahol felsorolja, mely szövegekkel nem egyezik a felírásban idézett kezdet.

Ugyanez magyarázza Sziládynak azt a tévedését is, hogy a 42. és 148. zoltár fordítását valószínűleg Buchananus parafrázisa nyomán készültnek tartja. Beza már ismerte Buchananus parafrázisát s egyes képeket abból vett át. Így a 148. zoltár 4. verse a bibliai szövegben így kezdődik: «Dicsérjétek, egek egei». Buchananusnál ez áll: «Laudate eum, rotatiles tot orbium compagine». Balassinál: «Tüzes hatalommal forgó ti nagy egek». A forgás magában Buchananusra emlékeztet, de az egész kép Bezánál van meg legközelebb álló formában: «Coelorum ignea vis, perpetuo rotans». Ez az egy hely magában is mutatja, hogy Balassi zoltárának a Bezáé a forrása. Ez így hangzik:

Felix siderea turba sedens domo,
Aeternis dominum carminibus cane.
Vos, inquam, aetheri luminis incolae,
Aeternis dominum tollite laudibus.
Felix turba Patris iussa renuntians,
Aeternis dominum carminibus cane.
Et quotcumque Deum cingitis agmina,
Aeternis Dominum tollite laudibus.
Solis fulgida fax, aetheris o decus,
Mundi luna decus totius alterum.
Et quaecumque polo sidera curritis,
Aeternis dominum tollite laudibus.
Coelorum ignea vis perpetuo rotans,
Aeternis dominum carminibus cane.
Suspensum aeriis fornicibus mare,
Aeternis dominum carminibus cane.
Namque hic est Opifex unicus omnium
Nutu cuncta creans, cuncta regens sus
Et quodcumque semel constituit

[potens,

Fixum perpetuo limite continet,
Tellus hunc pariter quamlibet infima
Et quae traicitis caerulea balneae,
Ipsique Oceani vos quoque gurgites,
Aeternis dominum tollite laudibus.
Grando fulguribus, fulgura grandine
Permixa et gelida cum glacie nives
Tempestasque Dei vocibus excita,
Aeternis dominum carminibus cane.

Montes aeriis nubibus aemuli,
Colles pampineis frondibus obsiti,
Incurvi omnigenis fructibus arbores,
Cedri nubifero vertice nobiles,
Errantes pecudum cornigeri greges,
Dispersae nemorum per latebras ferac,
Terrarum colubri sepositi cavis
Et quotquot volucres aera finditis,
Terrarum domini denique principes
Et plebs imperio subdita principum,
Cuncti, inquam, proceres, iura quibus

[datum

Sublimi e solio reddere gentibus,
Et vos, o pueri, vos quoque virgines
Et lanugo quibus prima notat genas,
Vitae et qui spatium curritis ultimum,
Aeternis dominum tollite laudibus.
Hic est, cuncta procul qui supere-

[minens

Coelum quaque patet, quaque patet

[solum,

Complet cuncta sui Nomine Numinis
Et firmo Isacidas robore roborat.

Hunc ergo Isacidae sacrum hominum

[genus

Et cari superum prae reliquis Patri,
Aeternis dominum tollite laudibus.

Balassi zsolttára minden részletében világosan mutatja, hogy ennek nyomán készült. Jellemző egyezések a már kiemelten kívül:

{ Beza: *Felix siderea turba sedens domo.*

{ Balassi: Mennyei seregek, boldog tiszta lelkek stb.

Beza: *Solis fulgida fax, aetheris o decus,*

Balassi: Fényes nap csillaga, ez világ fáklója (a bibliában csak: nap.)

{ Beza: *Namque hic est opifex unicus omnium.*

{ Balassi: Mert csak ez egyedül minden teremtője.

Beza: *Dispersae nemorum per latebras ferae*

Balassi: Erdőkben, esérékben vadak ti kik laktok (a bibliában csak: vadak.)

Beza: *iura quibus datum*

Sublimi e solio reddere gentibus

Balassi: Kik községgel bírtok s nekik törvényt tésztek (a biblia: a föld minden bírái).

Az apostrophe-attitude formája tekintetében is Beza költeményéhez áll legközelebb a Balassié. A bibliai szövegben «Dicsérjétek»-kel kezdődnek a szakaszok, s ezt követi a felsorolás. Bezánál a megszólítások vannak előrevetve s refrainszerűleg üti rá az «Aeternis dominum tollite laudibus», illetőleg «Aeternis dominum carminibus cane» sorokat. Balassinál a refrain még változatosabb.

Problematisabb ezeknél a 42. zsolttár forrásának kérdése — bár sok helyen ez is közel áll Beza költői parafrázisához. Első szakasza a híres szarvas-hasonlat. Ezt Beza kiszélesíti. Elő- és utótagja egyaránt egy-egy versszakot tölt ki. Épen így Balassinál is. A hasonlat részeiben is vannak feltűnő hasonlóságok: *fluenta quaerens algida: keres kútfejeket*; a «hegyeken-völgyeken széllyel mind kergetett», s utána a ri-léh az «omne per nemus... remugit»-nak felel meg, melyek mind Bezának az eredetitől független bővítményei. Épigy az utótagban: «Clamore te magno... requiro» «Úgy keres... lelke... Szerte mind kiáltván...» A következő bibliai vers: «Az én könnyhullásom volt nékem éjjel és nappal kenyerem, midőn mondták nekem: Hol vagyon a te Istened?» Bezánál ennek is két versszak felel meg. Az első részben a könnyhullatást különválasztja az étel keserűségétől: «Sunt mihi luce et sunt mihi nocte Cibi dolores et madentibus genis Rivus imundat». Ez Balassinál is így van, de a képet még továbbfejleszti: «Ételem mert nincsen fohászkodás nélkül, Italom csak méreg keserű könyvemtől» — vagyis a könny képzetét is párhuzamos képből hozza. A zaklató kérdést is kibővíti Beza. «Hol vagyon a te Istened?» — «Ubi delitescit, quod miser Numen adoras»? Tehát a megszólító ellenség «miser»-nek mondja a hívőt s Istennek is jelzöt ad: «quod adoras». Mindkét irányú bővítés megvan Balassinál is: «Oh te számkivetett, nyavalyás, megromlott,

Ama reményletted Istened most holott». — A továbbiakban már nem kísérelhető végig ily tisztán Balassi szövegének egyezése a Bezáéval. Míg az eddig tárgyalt zoltároknál csak egy-egy szöveg állott előtte, itt valószínűleg több ismert zoltárfordítást figyelemmel kísért, amint a kiválóbb zoltárfordítók a nevezetesebb és költőibb megelőző fordításokat rendszeresen felhasználták. Így Christianus Laurentius Egenolfus 1597-ben megjelent fordításának bevezetésében épen arra a két költőre hivatkozik, akiket Balassi is használt, s kik a legnevezetesebbek is a humanista zoltárköltők közül: «Ex poetis ad manum nemo fuit praeter Bezam et Buchananum illum Scotiae suae solem». Egy-két kifejezés Balassi 42. zoltárában is a Buchananuséra látszik mutatni. Így leginkább még a «számkivetett» jelző az ellenségek kérdésében. Ez utóbbi u. i. Buchananusnál így hangzik: «Cur te deserit exulem?» A kérdés formája azonban Balassinál sokkal közelebb áll a Bezáéhoz.

Buchananus szövegéhez itt Balassinak annál kevésbé lehet köze, mert még a jellemzőnek látszó helyeken is még közelebb álló szöveget is találhatunk Kochanowskinak, a régi lengyel költészet legnagyobb alakjának zoltárában.¹

Brückner lengyel irodalomtörténetében azt mondja Kochanowski zoltárkönyvéről, hogy Buchananus nyomán készült. E zoltárról legalább megállapítható, hogy Beza és Buchananus egyaránt hatottak rá egyes képekkel és fordulatokkal. Azon helyek közül, melyeken Balassit Bezával hasonlítottuk össze, a legtöbben a Kochanowskival való összevetés épügy kielégítene, sőt több helyen Balassi szövege ehhez sokkal közelebb is áll. Így Balassi harmadik versszakában az «Ételem mert nincsen fohászkozás nélkül, Italom csak méreg keserű könyvemtül» sorok parallelismusa leginkább a Kochanowskiét fedi: «Łzy moja karmia, potrawy płacz wieczny (táplálékom könny, ételém örökös sírás)» s kettőjüknel egyformán hiányzik az «éjjel-nappal»-nak (luce et nocte) megfelelő kifejezés. Az ellenség kérdésében a megszólítottnak Kochanowskinál két jelzője is van (Bezánál miser): «nędzniku wgnany» (nyavalyás számkivetett), vagyis a Buchananusétól eredő számkivetett megfelelője is megtalálható nála. Kochanowski szövegével Balassi zoltára továbbra is erősebben párhuzamos. E néhány hely is eléggé bizonyítja, hogy Balassi ismerte Kochanowski zoltárát; nagyon valószínű, hogy főleg annak alapján fordította a 42. zoltárt; egy-két helyen mégis mintha Beza szövege is hatott

¹ *Psalterza Dawidowego czesc wtóra. Psalm XLII. Quemadmodum desiderat cervus. (Biblioteka Kieszonkowa Klasyków polskich. Wydana przez Jana Nep. Bobrowicza. Tomik XV. Dzieła Jana Kochanowskiego. Tomik II. W Lipsku, u Breitkopf et Haertel. 1835. 73.)*

volna rá: a rí-léh kifejezésének (Beza: remugit) pl. nincs megfelelője Kochanowskinál.

A Sziládynál LXXVII., Dézsinél 16. helyen álló éneket ahhoz az öthöz kell csatolnunk, melyekről eddig is tudva volt, hogy zoltárfordítások: ez ugyanis szintén az, a 67. (*Vulgata 66.*) zoltár költői parafrázisa. Gondolatmenete elejétől végig — kivéve a befejezés doxologiaszerű formáját — egyezik a bibliai zoltárral s az eltéréseket a részletekben megmagyarázza a költői szabadság mellett az, hogy ez is mindenestre már költői átdolgozásnak ki tudja, hányadizen való, költői átdolgozása. Könnyen meglehet, hogy maga sem tudta, hogy bibliai zoltárt fordít, mert találhatta a költeménye felírásában jelzett éneket oly énekeskönyvben, hol annak zoltárvolta nem volt külön megjelölve. A felírás: «Egy lengyel ének. Igeről igére és ugyanazon nótára: Blahoszlaunász.» Eckhardt Brückner felvilágosítása alapján rámutatott arra, hogy az idézett énekkezdet szóalakja nem lengyel, hanem tót-rutén, s jelezte azt is, hogy lengyel megfelelője kb. «Błogosławże nas». Ebből úgy látszott, mintha talán a kódex leírója toldotta volna csak a meglevő nótajelzés elé, hogy «lengyel ének». Ebben a hitben fogtam hozzá az ének kereséséhez különféle szláv zoltár- és énekeskönyvekben s mégis egy lengyel éneknek akadtam nyomára, melynek szóalakja természetesen nem is teljesen az, ami az ének felírásában szerepel, de amelyből ered bizonyára Balassi költeményének szövege; s aminek talán nagyobb az értéke a Balassi kutatás szempontjából, azt hiszem, megtaláltam az ének nótáját. A cseh-morva testvérek Comenius-féle énekeskönyvében akadtam rá, melynek címe: «Kancyonál. To gest Kniha Žalmů a Pisnj duchownjeh k chwále Božj a spasytedlnému Wérjcych wzdel'anj y dáwno prwé y w nowé ted gazykem Česky m složených a nynj spolu wydaných. W Amsterodámu v Krysstof a Kunrada. Léta MDCLIX». ¹ A kötet végén különféle jegyzékek közt csatolva van azon énekeké is, melyeket lengyelből fordítottak cseh nyelvre. (731. l.): «Registriček Pisnj Polskych na Česko přeložených». E jegyzékben szerepel ily kezdetű lengyel ének: «Błogosław nam nasz Panie» utalással a Kancyonál W III. számú énekére. A megfelelő cseh ének csakugyan a 67. zoltár fordítása s ez fölötte jelezve is van. A szöveg ezek szerint nyilván ugyanazon ének után készült, amely után Balassié s ennyiben azt némileg helyettesítheti; még fontosabb az, hogy a cseh énekeskönyv az ének dallamát is közli, melynek Balassi szövegével való összehasonlítása világosan mutatja, hogy annak formáját adta.

¹ Történetére vonatkozólag v. ö. Jireček: *Hymnologia Bohemica* (Abh. der K. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften vom Jahre 1877—78. 3.) 28—30. ll. — Kvacšala: *J. A. Comenius* 1892. 404—6. és Anhang II. 85. ll.

Ha így van, ez a nóta másodikkal csatolható az Eckhardt-tól felkutatott Regnart-féle villanellához, mely eddig egyetlen ismeretes nótája volt Balassi költeményeinek. Az énekeskönyv 656—7. lapjain található¹:

W. III. W čas sstěstj a dařenj.

Z žalmu 67.

O Po - že hneg nam Pa - ne po - že hneg z vý -
Až se nám za stkvj slaw - né / swét - lo twé mi -
sos - ti / Rº A-by wssicknj na zemi gižce sty zna - li twé
los - ti
vkaž nám před wssehné - mi mi - los - rdens - twj swé

2. Degž ař se rozweselj wssicknj Nárovowé | :/: A wyznáwaj celj tebe Gazykowé | Rº Widane diwné fandj twé | diwný Pane z Nebe | genž wssecko pod sceprum swé | wedés w swete co kde.

3. Oslawugtež giž lidé Boha, oslawugte | :/: Neb gak z Zeme slawný gde | vžitek widjte: Rº Ty pak wywis se Pane | a twé sstrachem Gméno | po wssech swéta Národech | ař gest welebeno.

Balassi énekének versformája négysarku 13-as. Ami kevés eltérés van, az énektechnikából magyarázható, mely ligatúrával vagy felbontással segíthet magán, annál inkább, mert a főcezura kivétel nélkül, még az ily sorokban is a maga helyén van, s az összevonás és aprózás a két félsorban történik. A dallamban is minden sor erőteljesen tagolódik 7:6 fázis-számú részekre a dallammenet visszaterése és erősebb nyugvópontot alkotó nyújtott hangok által. A cseh szövegben is megvan ez az erős tagolódás, sőt még középprimmel is támogatva.² A félsorokon belül egyenletes tagolódás sem Balassinál, sem a cseh szövegben nem érezhető. A verselést volnánk hajlandók ügyetlennek mondani, amiért Balassinál csak kb. a sorok felében sikerül 4/3 és 3/3 tagolódást fölismereni, pedig ez a dallamból folyik: csak a nyelvben rejlt és önkéntelenül is érvényesülni törekvő ritmikus hajlamok hozzák magukkal azt is, hogy ennyire is állandó a félsorok belső tagoltsága: ezt már a dallam aligha kényszeríthette rá a hozzáénekelte szövegre.

WALDAPFEL JÓZSEF.

¹ Az énekeskönyv akkor még nyomtatásban általános szögletes hangjegyeinek a mai kerek formákkal való fölcserelésére — egyéb paleográfiai sajátosságok megtartásával — nyomdatechnikai okok kényszerítettek.

² Nem lehetetlen, hogy ez csak Comeniustól származó változtatás. 1659. márc. 28-án kelt előszava hangoztatja, hogy régiebb énekek rimelésén javított.